

LICHTVAL

Maarten Hijink

Lichtval

Het verhaal van Hendrickje
en Rembrandt

Wereldbibliotheek

© 2026 Maarten Hijink

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

*All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.*

Omslagontwerp Studio Vonk & De Boer
Omslagbeeld *Portret van Hendrickje Stoffels* van Rembrandt,
Staatliche Museen in Berlijn © Gemäldegalerie /

Christoph Schmidt

Foto auteur © Studio Caro West

NUR 301

ISBN 9789028453920

www.wereldbibliotheek.nl

Wereldbibliotheek maakt deel uit van Park Uitgevers

Proloog

Amsterdam, september 1654

Ik noem het de laatste dag. Niet zoals een dominee het zou preken, maar mijn laatste dag. De dag waarop mijn verleden verbrandde tot as, en ik als een pasgeboren vogel uit mijn nest viel. Ik kon toen nog niet weten dat ik zou landen in de ogen van een schilder die mij zou zien zoals niemand ooit had gedaan.

Nu moet ik je wel mijn verhaal vertellen, aan jou, ons nog ongebooren kind. Misschien zul je beter begrijpen wie jij bent, als je weet waar ik vandaan kom. Hoe een meisje uit Bredevoort haar oude leven ontvluchtte, en in de wereld van de meester terecht kwam. Eerst in zijn huis. Toen in zijn bed. En uiteindelijk, ergens, ook in zijn hart.

Soms lijkt hij iets in mij te zoeken wat ik niet ben, of heb. Het gemis van zijn Saskia sluimert door onze dagen. Zij blijft zijn meesterwerk, ik ben het doek waaraan hij nog werkt, een werk dat zijn hoogtepunt misschien ooit kan evenaren. Zorgvuldig strijkt hij zijn pijnlijkste herinneringen weg in een beenderzwarte achtergrond waar het wit van mijn japon bij afsteekt. Zo wordt mijn verhaal, ons verhaal. Van jou, hem en van mij. Althans, dat hoop ik, nu ik vertel en hij zwijgzaam kleur geeft aan ons leven.

Terwijl ik je zachte bewegingen in mijn buik voel, denk ik aan de dag waarop alles leek te vergaan. Het lijkt al zo lang geleden. Rembrandt was daar niet bij, al denkt hij inmiddels

soms zelf van wel. Zo vaak heb ik hem erover verteld, heeft hij ernaar gevraagd.

Beginnen bij mijn eigen begin ligt voor de hand, maar dat doe ik niet. Mijn jongste jaren zouden je maar vervelen. Vreemd genoeg kregen mijn dagen pas zin toen die ene ontploffing al het licht in Bredevoort opslokte. Daarom begin ik bij die laatste dag. De dag waarop in Bredevoort de vesting schudde en de hemel met donderend geraas naar beneden kwam. De dag waarop ik mezelf verloor, maar juist een uitweg zich aandien- de. Het moment waarop ik me noodgedwongen overgaf aan de duisternis, om vanuit de schaduw het licht te kunnen ontdekken.

Bredevoort

12 juli 1646

I

Het geluid van kerkklokken denderde over me heen vanuit de kerktoren. Ik ontwaakte op het kerkhof, opnieuw, verdomme. Traag wurmde ik me omhoog langs de scheve grafzerk, terwijl mijn ogen nog vochten tegen het zomerse ochtendlicht dat door mijn wimpers naar binnen sijpelde. Het opschrift op zijn steen was vervaagd, maar ik zag dat de dode Heckerfeld me vannacht had opgevangen. Bonkende herinneringen aan de afgelopen nacht klopten tegen de binnenkant van mijn schedel. Een ontwakende zonnestraal verlichtte de weg naar de Aalterpoort, een paar honderd meter maar, zand en steen, een korte wandeling naar buiten, de stad uit. Maar ik wist dat ook vandaag de enige weg een aftocht naar huis zou zijn. Naar Moeder en haar donkere hoek in de keuken vanwaaruit ze me zou gadeslaan en vastzetten in een leven dat niet het mijne is.

Mijn klittende haar plakte tegen mijn wang. Dit was zo'n smerige manier om wakker te worden, niet wetende of er bier, bloed of zelfs het zaad van nog een andere, maar onbekende soldaat in mijn gezicht zat. Geuren van ongewassen soldaat en aarde drongen zich op toen ik de kleverige haren uit mijn gezicht veegde. Doorgaan, niet denken aan wat was, maar aan wat kon komen. Maar hoe dan? Hoe zou ik me ooit kunnen losrukken uit al die gretige armen die mij willen grijpen? Deze vesting, veilig en onneembaar volgens mijn vader, was een gevangenis voor mij.

Voorzichtig probeerde ik op te staan, ik vroeg me af hoe mijn leven zo onvoorspelbaar en wankel was geworden. Mijn rug-gengraat kreunde als een brekende keldertrap. Aarzelend gluurde ik over de grafsteen naar de Markt, het kleine pleintje naast de kerk, waar ik tien jaar geleden nog onschuldig kleine steentjes keilde naar soldatenhelmen. Nu, in mijn huidige toestand, oogde het als een ondoordringbaar vijandig gebied, krioelend van opletten mensen, terwijl ik ongezien naar huis moest zien te komen.

Heckerfelds steen hielp me belangeloos overeind. De alcohol omarmde me opnieuw en liet de torenspits, die naast me oprees, rond mijn hoofd tolleren terwijl ik de Markt overzag. Mijn huis was vlakbij – nog een meter of tachtig; je kunt er veel van zeggen, maar ik had het toch op een haar na gehaald. Aan de overkant krijste een varken, aangemoedigd door het snerpende geluid van het mes dat een van mijn burens aan het slijpen was. De drukkende zomerlucht sloeg op mijn longen, een verstikkende prop in mijn mond die de kater alleen maar verergerde. Ik knipperde met mijn ogen en overzag de vijandige hulststruiken die het kerkhof begrensden. Ze staarden me waarschuwend aan alsof ze al wisten dat ik ontsnappen moest. Met vuile nagels streefde ik mijn benen, ik zou opnieuw onder de striemen thuis komen. Wat moest Moeder wel niet denken?

Terwijl ik zo op mijn hurken zat, kon niemand me zien, en het was maar een klein stukje kruipen tot aan de heg. Door het gat waar ik de vorige keer ook doorheen was gekropen, overzag ik het plein. Een lege kar rammelde over het zand en de keien, voortgeduwd door een paar soldaten die de doffe klank van een bakkershoorn volgden, op weg om de rantsoenen te halen. Het kleine jochie van Rave, bloot als een pier boven zijn gehavende broek, holde erachteraan. Zijn blik hing aan de kar, alsof hij

hoopte dat er straks wat korsten zouden overblijven, iets wat hij mee naar huis kon nemen voor zijn broertjes die, als magere kuikens, hun kelen strekten in afwachting van voedsel.

Verderop bij de waterpomp gluurden nieuwsgierige koppen door het dunne struikgewas. Ik vreesde dat ze me al hadden opgemerkt, hun nieuwsbeluste blikken priemden als spelden in mijn rug, net toen ik overwoog om op te staan. Ik negeerde het met het schaamrood op mijn kaken. Ze loerden maar, kansloos wachtend op iets wat interessanter was dan zijzelf, maar hun saaie levens waren weinig beter dan het mijne.

Alsof een onzichtbare hand met mij speelde kwam ik precies op dat moment klem te zitten in die verrekte heg. Ik vloekte, alweer, terwijl ik vanuit een ooghoek zag dat soldaat Otterpoel aan kwam lopen, een verkenner in de compagnie van mijn broers en een absolute hufter. De aanblik van zijn vingers, die als dikke worsten in zijn riem hingen, herinnerde me direct aan die talloze keren dat zijn vadsige handen in de herberg, zogenaamd door de drukte, langs mijn lijf waren gegleden, waarna hij zijn glibberige tong in mijn oren stak en me een hoop smerigheid influisterde. Ik wist zeker dat ik in zijn nabijheid een snelle gang naar de overkant wel kon vergeten.

‘Hendrickje, goedemorgen,’ daar begon hij al, ‘... heeft mijn mokkeltje weer lekker geslapen?’

‘Als een roos, Otterpoel,’ snauwde ik, ‘als je ook een rustplaats zoekt, wat dacht je van daar?’ Mijn hand gebaarde spottend naar de verwaarloosde grasvlakte voor de kerk.

‘Zal ik je een handje helpen,’ bood hij huichelachtig aan. ‘Of worstel je jezelf wel los?’

‘Ik red mezelf altijd wel.’ Dat was niet waar, en hij zag het, zijn wenkbrauwen schoten omhoog:

‘Met die wangen vol drek? Je moeder zal wel trots zijn.’

De strenge blik van mijn moeder doemde op in mijn gedachten. 'Ze is wel erger gewend.'

Otterpoel greep een stok en duwde de struiken opzij. Stekels schoten uit mijn kuit, ik kreeg een lompe tik op mijn kont, alsof hij een paard de stal in dreef. De schaamte dreef me verder de Markt op, aangemoedigd door Otterpoels boerse lach en de blik van andere mannen die me in de ochtend negeerden maar 's avonds graag weer opzochten. Ik herkende die gezichten – op straat of als vreemden ons huis betraden – alsof ze me aankeken met hun kruis in plaats van hun ogen. Ze pinnen je vast, waarna je geen kant meer op kunt.

De deur van ons grotendeels houten huis kraakte onvriendelijk naar binnen open. In de emmer naast de deur geurde een ongewassen doek van gisteren me tegemoet. Ik liet het bruine water over mijn wangen stromen, het voelde net wat minder ranzig dan de prut die het van mijn gezicht spoelde. Geen zonnestraal waagde zich op dit uur onze woning in, alleen in de middag viel het licht een tijdje in onze steeg om vervolgens snel weer te verdwijnen achter het huis van de Bennings. De donkere hal slokte me op terwijl ik mijn haar fatsoeneerde. Op de tast vond ik de overjassen van mijn broers en vader, de bitterzoute geur van kruid en zweet herinnerde me aan de tijd dat ze mij hun soldatenleven lieten zien. Ik hield van die geur zoals ik ook ooit van hen had gehouden. Of misschien nog altijd wel, dat lag ingewikkeld. Kun je van iemand houden die je pijn doet? Ik dacht van wel, want wat deed ik anders nog in Bredevoort? Wat zocht ik in het huis in deze steeg die het licht opzoog en mijn dromen inslikte?

Vanuit het krappe halletje sloeg ik Moeder gade, haar magere lijf voerde het ochtendritueel uit als een militaire operatie. De bekers, borden en het proviand hielden blijkbaar van hun

eigen vaste plek. Moeder omklemde ze als een schat en dekte de tafel voor zes, nog steeds, alsof de tijd jaren had stilgestaan, en ze merkte niet hoe ik mij, buiten haar zicht, voorbereidde op de preek die zo zou losbarsten. Een zesde stoel verscheen aan tafel, volstrekt overbodig. Natuurlijk wist ik dat ze het goed bedoelt. Ze wilde zorgen, zwiingend klaarstaan voor iedereen die haar nodig had. Tot iedereen vertrok en ik alleen met haar achterbleef.

‘Kom nou maar binnen, ik weet allang dat je daar staat,’ zei ze zonder om te kijken. Ik volgde de beweging van haar rug en schouders. De kromming, die al begon net boven de strik van haar schort, trok haar elke maand iets meer voorover. Ze werd kleiner en zou op een dag vooroverklappen door het gewicht van haar met zorgen overladen hoofd. De jaren waarin ze het gezin Stoffels overeind hield, drukten meedogenloos op haar schouders.

‘Ik ben... ben misschien wat laat thuis.’ Tot mijn frustratie struikelde ik over mijn woorden, wat Moeder het gevoel zou geven dat ik me schuldig voelde.

‘Nee, je bent juist heel vroeg, Riekje...’ ze spande haar schouders, ‘... het is ochtend.’

Dit is hoe ze ook tegen mijn vader sprak, toen hij nog thuiskwam, of tegen haar andere kinderen als ze haar te lang niet opzochten. Godver, ze noemde me zelfs Riekje, alsof ik weer een kind was. ‘Het was druk op het kasteel. Ze hadden me nog nodig, er kwam geen einde aan dat feest.’

Gelukkig stond ze met de rug naar me toe en zag ze mijn zoektocht naar woorden niet. Ik was haar geen verantwoording schuldig. Niet meer.

‘Hou iemand anders voor de gek. Wat denk je, dat ik het benul heb van die soldaat waar je vannacht mee hebt gelegen?’

Heckerfeld flitste door mijn hoofd, niet de dooie, maar zijn zoon, wiens hart nog wel klopte en die mij de afgelopen nacht tegen de kerkmuur had geduwd. Heel even sloot ik mijn ogen, wiste deze herinnering uit mijn gedachten en haalde diep adem voordat ik zo recht als de kater me toeliet op Moeder afstapte. 'Ik was op het kasteel. Het is heus nuttig werk. De drost is vriendelijk en ik verdien er goed mee.'

Drie leugens in één zin, dat was te veel, maar wie begint met liegen, moet volhouden. Ze negeerde me, sneed het brood in beheerste bewegingen, maar met grotere kracht dan daarnet. Elk stuk moest even groot zijn, dat was hoe zij rust bracht in huis, mijn huis, geen scheve gezichten, een strakke regelmaat en mijn moeder die deze tucht, zonder haar stem te hoeven verheffen, op ons liet neerkomen. Nu wilde ze excuses horen, dat het niet meer gebeurt, dat ik leer van mijn fouten. Dit was haar manier van overleven; woede wegslikken en vasthouden aan je eigen idee van hoe een goed leven eruitziet. Een zelfgekozen droombeeld, zoals mijn oma het aan Moeder had geleerd, een fantasie waarvan ze hoopte, nee verwachtte, dat ook ik die zou najagen.

'We hebben het toch goed samen, Riekje? Wat blijft van ons over als we ruziemaken en jij ook niet meer thuiskomt?'

Ik zuchtte, diep en te nadrukkelijk. Waarom werd ik aangesproken op de afwezigheid van de rest? 'Ik ben er nu, daar gaat het toch om?' Waarom hield ze zo aan me vast? Dat we nu nog maar met z'n tweeën waren, maakte het alleen maar erger, het verdiepte juist haar onderdanige drang om te zorgen en te dienen. Een obsessie die ze door de afwezigheid van vader of andere kinderen op mij botvierde met een eindeloze bemoeizucht.

Het duizelde me, ik werd door de warmte in de lucht de stoel in geduwd terwijl ik vanachter de tafel Moeder recht

aankeek. 'U heeft me altijd verteld dat ik sterk moest zijn, dat ik voor mezelf op moest komen. Maar nu opeens moet ik de brave dochter zijn?'

Met een zucht, alsof ik nog meer ballast op haar rug legde, nam ze tegenover mij plaats. 'Ik wil dat je veilig bent. Ik wil niet elke nacht wakker liggen, bang dat je niet thuis zult komen. Echt waar, dat is alles.'

'U spreekt mij aan, maar dekt de tafel nog steeds voor zes. Ik ben er tenminste, maar zij komen niet meer, dat weet u toch?'

Traag bewoog Moeder haar hand naar een mes. 'Het is een gewoonte, niet meer dan dat.' Ze legde het mes recht. 'Ik wil gewoon vasthouden aan het idee dat we samen kunnen zijn. Wat als Vader thuiskomt en er staat niets klaar?'

Ik zuchtte en liet me tegen de rugleuning vallen. Ze had geen enkel besef van waar de mannen uit de compagnie vandaan kwamen. Dat wilde ze waarschijnlijk ook helemaal niet weten. Hoe ze terugkeerden van hun veldtochten, na maandenlang slapen onder bomen, in schuren of tenten. Hoe ze naar Bredevoort trokken na belegeringen en plundertochten waar in de onderworpen steden werd verkracht en vermoord. Zouden ze werkelijk van hun stuk raken als bij thuiskomst de tafel niet was gedekt? Ze had geen idee.

'Vader komt niet thuis, dat weten we toch?' Moeizaam kauwde ik een stuk brood weg. Als een onverwachte bezoeker ons zo had aangetroffen, dan zou hij niet kunnen zien wie van ons twee de nacht had doorgehaald. God, wat zag Moeder er bleek en ongezond uit, een melkwitte kleur hing over haar gezicht, waardoor haar donkere ogen nog verder leken weg te vallen in de oogkassen. De eenzaamheid van de laatste jaren had zich ingegraven in haar huid. De lijnen naast haar ogen,

die ik vroeger zo mooi vond omdat ze haar ogen als zonnetjes lieten stralen, waren naar beneden afgebogen en leken nu op drooggevallen sloten die talloze tranen hadden moeten afvoeren. Ze huilde veel, maar wat kon ik daaraan doen?

‘Ik dank God dat ze nog in leven zijn,’ trilden haar lippen, ‘maar wat vaker hier, bij ons... zou dat te veel gevraagd zijn?’

Moeder dacht aan haar beide kinderen die nog voor hun doop het leven lieten; mijn broers of zussen wier namen en levens voor mij verborgen bleven, maar die met hun dood ook een stukje van mijn moeder hadden laten sterven. Nu waren we nog met ons zessen. Vader, Moeder, broers Hermen, Berend en Frerick en mijn zus Martina. Ooit was het een huis vol, maar juist de dood van de kleintjes die het niet hadden gehaald trok haar gedachten en gemoed de diepte in; vaak juist als ze boos was, op mij, alsof het nodig was haar verlies het mijne te maken.

‘Ik snap niet dat u een soldaat trouwde als u zo hecht aan een vol huis.’ Woorden als een kopstoot, geen fijne manier om haar te kalmeren. Nu zou ze zo zeggen dat ze het beter niet had kunnen doen. Dat de permanente onzekerheid en het ritme van begrafenissen van mannen en zonen van vriendinnen haar opbraken.

‘Je hebt gelijk, ik had geen soldaat moeten trouwen.’ Daar had je het al. ‘Maar zoveel hadden wij niet te kiezen. Ik hoop dat jij het anders aanpakt, Hendrickje. Dat je iemand vindt die voor je kan zorgen. Een man van aanzien. Met geld en een prachtig huis. Maar wees eerlijk. Wij zijn maar soldatenvrouwen. Jij ook! Mijn hemel, zeker jij ook. Dit is ons leven en zo zal het ook blijven.’

‘Ik heb geen rijke man nodig om gelukkig te zijn. Ik red mezelf wel.’ Misschien hield ik mezelf meer voor de gek dan

haar. En Moeder wist het. Ze kende mijn verlangens en dromen over een ander leven in Amsterdam.

‘Nee, Hendrickje. Jij redt het niet. Ik ben niet blind. Ik hoorde de geruchten in de stad. Vrouw Benning zei het gisteren nog. Ze zei dat je je gedroeg als...’

‘Nou, als wat?’ Ik strekte mijn rug en kneep mijn knieën tegen elkaar. Herinneringen aan de afgelopen nacht flitsten voorbij, momenten waarvan ik blij was dat de drank ze verdreven had.

‘... Als een van die vrouwen die liggen bij de bastions,’ wierp ze me verwijtend toe.

‘Ik weet niet waar u het over heeft. En eigenlijk kan het me weinig schelen wat vrouw Benning allemaal fluistert.’

‘Je weet toch wel beter, Riekje!’ Ze sprak met een felheid die ik niet van haar kende. ‘Hoelang wil jij blijven dromen van een leven dat je nooit zult hebben? Je vergooit je leven terwijl je wacht op die rijke Hollander die je vader zou kunnen zijn. Wat bezielt je?’

Natuurlijk begreep ik waar ze op doelde. Na meer dan een jaar wist ik nog altijd niet wat Rembrandt van me wilde, of hij überhaupt iets van mij wilde. Maar tegelijk wist ik dat ik niet Moeders voetstappen zou volgen, geen weg over de uitgeharde karrensproten naar nergens. Ik liet mijn ogen rusten op haar gebogen schouders, de smalle schouders die al zoveel te verduren hadden gehad. En toch zag ik de trots in haar ogen waarmee ze me strak bleef aankijken. Een kracht waarvan ik hoopte dat ik die ooit in mijzelf zou kunnen vinden.

Ik slikte wat spuug weg om mijn maag te kalmeren terwijl ik afwoog hoe snel ik het huis zou kunnen verlaten. Zo moest een gevangen dier in een eendenkooi zich voelen. Altijd maar doorzwemmen, niet omkijken, tot je vastzit en nooit meer

terug kunt. De gedachte alleen al verlamde me, alsof de angst me voor dat moment vastgreep. Er was meer, ik wist het, meer dan dit donkere huis dat probeerde mijn adem te benemen.

Mijn vingers gleden langs de rand van mijn rok, alsof ik mijn adem de ruimte moest geven. Ik zocht een uitweg, verlossing van al die gezichten die ik niet meer wilde zien. Maar die droom om te ontsnappen, of misschien was het maar een waan-idee, raasde voor me uit en leek steeds verder uit zicht te raken.

II

Het verlangen om weg te lopen was groot, toch voelde het als een laffe daad, zeker nadat Moeder opstond en aanstalten maakte om naar me toe te komen. De scherpte in haar blik vervaagde; ze wilde me hier houden, mijn opgekropte woede terugduwen alsof het een gekooid beest was dat probeert te ontsnappen. Ze moest wel, want dit was haar gezin, het nest dat ze bewaakte maar nu versnipperd door haar vingers zag vallen. Waarom deed ze dit? Ze overlaadde me met aandacht, een vorm van liefde die bijna pijn deed, terwijl ze sussende woorden sprak over mijn vader, die, als hij al thuiskwam, alleen maar naar haar kon schreeuwen en haar nooit meer liefhad.

Ik hield het niet meer uit en stond op. Mijn hart bonsde in mijn borst terwijl ik onze smalle straat uit liep. Ik liet haar achter. Alleen, wegzinkend in haar eigen woorden en nukken. De stadsgeuren vermengden zich met de stank van alcohol en aarde die aan mijn kleren kleefde. Naast me gooide vrouw Benning een emmer leeg op straat. Een kip sprong verschrikt opzij om niet bedolven te worden onder iets wat hopelijk niet haar ochtendpis was, of dat van haar man, nog erger. Er was al weken geen druppel regen gevallen. Ik bedekte mijn neus terwijl ik langs het huis van Benning liep en probeerde niet te kijken naar de smurrie die zojuist op straat was beland.

Ik moest kalmeren en vertraagde mijn pas. Bij de kar van de brouwerij stond ik stil en liet mijn blik vallen op het groepje

oude wijven bij de pomp, de oudjes waren aan de beurt nu de ochtenddruckte voorbij was. Ze oogden verwaarloosd; een permanente last van verlies drukte op hun schouders. Hun mannen waren jong gestorven, bij de verdediging van onze stad en Republiek of door stompzinnige ongelukken, in het veld of op straat. Een rilling kroop over mijn rug bij de gedachte dat ook ik mijn laatste dagen zo zou slijten, kromgetrokken stilstaand op dit plein, omringd door soortgenoten terwijl het echte leven buiten de wallen van de stad aan me voorbij zou trekken. Flarden van hun gefluister bereikten mijn oren. Loze praatjes over de verbouwing van het armenhuis, de eindeloze zomer, maar nooit over de oorlog. Nooit over de aanvallen van staatse of dan weer Spaanse troepen, nooit over hoe het krijgsgeweld hun levens, en ook het mijne, had verwoest.

Een ijzige gil trok mij uit mijn gedachten. De uitgestrekte arm van een van de vrouwen volgend, bleef mijn blik hangen op de oude man die tussen de bosjes naast de pomp lag. Even meende ik de littekens van mijn vader te herkennen in het gezicht dat ongemakkelijk rustte op de puntige steen die omhoogstak uit het zand. De opgekrulde houding verraadde de pijn die alleen soldaten voelden en die slechts met drank nog verdoofd kon worden. Dit was Vader niet. Een ander uniform dat behoorde tot een andere eenheid. Zijn bevlekte broek hing op zijn enkels en de schoenen van de arme drommel waren gejat. Omgevallen en beroofd tijdens het schijten, constateerde ik. De schooier mocht blij zijn dat hij tegen een boom lag en niet op de bodem van de gracht.

Vader had mij altijd beloofd dat de Spanjaarden Bredevoort nooit meer zouden belegeren. De kleine vesting in het moeras was onverwoestbaar, en ik geloofde hem. De oorlog tussen de Republiek en de Spanjaarden kon eeuwig voortduren, maar wij